

„a tűzvész tombolása következtében minden összeomlott”

A középkori Pécs pusztulásai

„Az Úr 1356. esztendejében Szent Lukács evangélista napján egy nagy földrengés keletkezett, ami Bazel városát teljesen rommá tette. Az ezt követő, mintegy öt héttig tartó tűzben 500 ember vesztette életét. Amikor ugyanis az emberek menekülni akartak a házakból, mivel az épületek magasak voltak, a földrengés következtében egymásra dőltek [...] Ezen kívül sok vár és város összeomlott, amelyek Bazel körül és másutt feküdtek.”¹ A középkori Európa egyik legsúlyosabb, mindazonáltal a legjobban dokumentált természeti katasztrófáját éles kontúrokkal rajzolta meg a helyi krónikás.² Napjainkhoz hasonlóan a földmozgások mellett számos további csapással kellett szembenéznie e patinás kor emberének, így – többek között – a különböző járványokkal, áradásokkal, éhínségekkel, melyek kutatása iránt az utóbbi években fokozott érdeklődés figyelhető meg.³ Csalódnia kell azonban az Olvasónak, ugyanis az alábbiakban Pécs középkori históriájának az előzőkhöz hasonló árnyoldalairól egyetlen sort sem fog találni. Mindennek roppant egyszerű a magyarázata: a települést ért természeti csapásokról, járványokról, éhínségről nem maradtak fent tudósítások, ami – a forráspusztulást is figyelembe véve – minden bizonnyal azzal magyarázható, hogy ilyen extrémítások vélhetőleg nem is történtek. A mecsekajai települést ért nagyobb volumenű károk kivétel nélkül emberi tevékenységhez köthetők, s – kronológiailag az elsőt leszámítva – valamennyi harci cselekmény következménye volt. E rövid tanulmányban tehát az 1009-ben alapított püspökség székvárosa első fél évezredes történetének jelentősebb, éppen ezért többé-kevésbé dokumentált „sorscsapásait” tekintem át.

¹ „Anno domini 1356 an sant Lux tag des ewangelisten do kam ein grosser ertbidem, das die stat ze Basel gar und genzlich verviel. Und bran me denne funf wuchen an underlas, und verviel me denne funfhundert menschen. Wan als die lute woltend flichen us dem husern, do warend die huser hoch, und wenne ein ertbidem kam, so vielent die huser obnan ze enander [...] Und darzu so vervielent vil burge und stete, die da lagent umb Basel und anderswa.” Kleinere Basler Annalaen. In: BERNOULLI 1875. 57. – A tanulmány elkészítés idején a szerző a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj (BO/00234/16/2) támogatásában részesült.

² Az esemény részletes tárgyalását l. FOQUET 2003. 31–49.

³ Pl. SZÁNTÓ 2005. 50–64.; ROHR 2007. FOQUET–ZEILINGER 2001.

„a sístergő lángok szörnyű csattogása”

Az első pécsi katasztrófa egy országos jelentőségű esemény idején történt, amely a következőképpen foglalható össze. I. Béla halálát követően a néhai I. András király fia, Salamon (1063–1074) foglalta el a trónt, amely egy viszályokkal terhelt időszak kezdetét jelentette. A gyermek Salamon IV. Henrik német király (1056–1106) támogatásával nyerte el a koronát, s a német köteléket még szorosabbá fűzte azáltal, hogy Henrik nővérét, Juditot vette feleségül. Ugyanakkor Béla tetterős fia, Géza herceg (1074–1077 között király) lengyel csapatok támogatásával kísérelte meg unokatestvérével szemben atyai örökségének, a Szent Koronának megszerzését. A Moson várába húzódó Salamon és a herceg közötti fegyveres összecsapásra a bölcs főpapok, így Mór pécsi püspök közvetítése révén végül nem került sor. Először Győrben ültek tárgyalóasztalhoz a szemben álló felek, és az ország egységének fenntartása érdekében megosztották a hatalmat. Géza elismerte Salamon uralmát, ezért cserébe a király önálló területet, hercegséget (*ducatus*) biztosított számára a nyitrai és a bihari részen. Géza a bihari területet öccsének, Lászlónak (1077–1095 között király) engedte át. Ezzel időszakosan ugyan, de megszületett a béke.⁴

Az egyeztetések záróaktusa Pécsen történt 1064 tavaszán. A helyszín kiválasztása nyilvánvalóan a békekötésben fontos szerepet betöltő Mór püspöknek köszönhető, aki székhelyén látta vendégül a királyt és a herceget. A pécsi eseményekről a 14. századi krónikakompozíció tudósít részletesen: „Ezt követően az Úr föltámadásának ünnepét egész udvarnépükkel együtt mindketten Pécsen ünnepelték. Itt Salamon király húsvét napján az ország előkelőinek jelenlétében Géza herceg keze által megkoronázott, majd dicsőségesen az apostolok fejének, Szent Péternek a bazilikájába vezették, hogy misét hallgasson.”⁵ E szerint a kereszténység legjelentősebb ünnepét, a húsvétot a király és a herceg udvartartásukkal a püspöki rezidencián töltötte. Az esemény jelentőségét szemlélteti, hogy Salamon szimbolikus koronázására is sor került ekkor, mellyel Géza a hűségét kívánta kifejezésre juttatni. Géza herceg pécsi tartózkodása alatt kérte el Szent Zoerard-András zabori remete vezeklőővének egy darabját Mór püspöktől, melyről maga a főpap számol be az általa papírra vetett legendában: „Ennek a láncnak az egyik felét elkönyörögtem [...] és meg is őriztem mostanáig, ám a legkeresztényibb Géza herceg unszolásának – oly kitartó vágyakozással kívánta tőlem azt – nem tudtam nemet mondani.”⁶

Az ünnepi pillanatokat azonban egy sajnálatos esemény árnyéka kísérte. „A következő éjjel viszont megjelent a jövőendő viszály és zűrzavar előjele. Ugyanis az egész bazilika, az egész palota s a hozzá tartozó többi épület hirtelen lángba borult, s a tűzvész tombolása következtében minden összeomlott. Mindenkit félelem fogott el a sístergő lángok szörnyű csattogása s a tornyokból alázuhanó harangok rettenetes robaja miatt. Senki sem tudta, hová legyen. A király és a herceg szörnyű elképedésükben megdöbbenve, és gonosz cselvetés gyanújától megriadva, a lehető leggyor-

⁴ KRISTÓ 1994². 136–137.; KOSZTA 2009a. 32–33.

⁵ KÉPES KRÓNIKA 2004. 67.

⁶ KRISTÓ 1999.

sabban elváltak egymástól. Reggel azután megbízható követek révén s az események igaz ismeretében rájöttek arra, hogy egyik részről sem tervezték álnok csellel semmi rosszat, hanem véletlenül tört ki a váratlan tűzvész. A király és a herceg ismét teljes békében találkoztak.”⁷ Jóllehet a katasztrófa mozgalmas ábrázolásának több részlete is – mint a tornyok leomlása vagy a harangok lezuhanása – a krónikás fantáziájának terméke, aki így próbálta mindjobban érzékeltetni a történetek súlyát,⁸ az azonban kétségtelen, hogy a püspöki székhely centruma komoly károkat szenvedett.⁹ Mór püspök egyik legsürgetőbb feladata tehát a püspöki rezidencia újjáépítésének megkezdése lett, melynek keretében egy új bazilika alapkövét is letették. A ma is álló székesegyház építését tehát Pécs második püspöke kezdte meg, s a nagy volumenű munkálatok a 13. század elején fejeződtek be.¹⁰

„a tatárok támadása miatt leégett”

Amint jól ismert, Dzsingisz kán és utódai az egyesített mongol törzsek élén a 13. század első évtizedeiben korábban soha nem látott kiterjedésű birodalmat teremtettek Ázsiában. Ezt követően nyugati irányú hódításokba kezdtek, melynek következtében 1240-ben Kijev is kapitulált. IV. Béla király (1235–1270) több csatornán keresztül értesült a tatárok készülődő támadásáról, többek között a keleti magyarok felkutatására induló Domonkos-rendi szerzetesektől, mindenekelőtt Julianus baráttól. A tatároktól vereséget szenvedő kunok is a magyar uralkodótól kértek bebocsátást (1239) a védelem reményében, miután azonban vezetőjüket, Kötönyt meggyilkolták, az országot végigdúlva távoztak. A Batu kán vezette tatár csapatok 1241 márciusában legyőzték a feltartóztatásukra érkező magyar sereget a Vereckei-hágónál, így megnyílt előttük az út a Kárpát-medencébe. Béla kontingensei Muhinál próbálták ismét megállítani az ellenséget, azonban katasztrofális vereséget szenvedtek.¹¹ A csatában részt vett Bertalan pécsi püspök (1219–1251) is, s szerencsés meneküléséről Rogerius mester szemtanúként állított emléket a *Carmen miserabile* című művében: „Bertalan pécsi püspök pedig, amikor látta a sereg pusztulását, és megfigyelte, hogy a tatárok közül néhányan megrohamozzák a sereget, és a tábornok több helyen felgyújtják, hasonlóképpen nem az országúton, hanem a mezőkön keresztül futásnak eredt sok katonájával. És amikor a tatárok közül néhányan vágóban utánuk hajsolták lovaikat, váratlanul rájuk tört László ispán, aki katonáival kibontott zászlók alatt a királyhoz igyekezett, semmit sem tudva a történetekről. A püspök, megismerve a magyar zászlókat, odakanyarodott az ispánhoz, a tatárok pedig, amikor észrevették a sokaságot, visszahúzódtak, és másokat igyekeztek üldözőbe venni. És így az ispán, a püspökkel együtt elvonulva, kimenekült a kezük közül.”¹² Ezt követően a tatár hordák a keleti országrészben végeztek nagy

⁷ KÉPES KRÓNIKA 2004. 67.

⁸ BOROS 2006. 19–20.

⁹ A püspöki *civitas* későbbi területén, a mai belvárosban a korai középkorban, még egymástól elkülönülő településszejték mutathatók ki. FEDELES 2013. 67–97.

¹⁰ BUZÁS 2009. 622–633.

¹¹ KRISTÓ 1994²; B. Szabó 2007.; ZSOLDOS 2009. 44–51.

¹² ROGERIUS 2011. 421.

pusztításokat, városokat, falvakat perzseltek fel. Céljukat azonban nem érték el, jelesül a királyt nem sikerült kézre keríteniük, ugyanis Béla és udvara a Tengeremellékre menekült, ahova a pécsi püspök is követte.¹³

1242 januárjában keltek át a mongol csapatok a Duna jegén, s immár a Dunántúl módszeres kifosztásába, felpredálásába kezdtek. Ögödej nagykán halálának hírére pusztítva vonultak ki az országból, s ennek során érte támadás Pécset is. A várost az egyháziak még idejében elhagyták, a káptalan tagjai ugyanis Fehérvárra menekültek. A lakosok is igyekeztek javaikat és mindenekelőtt életüket biztonságban tudni. A települést ekkor még sem bevehetetlen erősség, sem pedig városfalak nem védték, ennek következtében a tatárok akadálytalanul foszthatták ki. A pécsi káptalan egy hiteles helyi okleveléből a következőkről értesülünk: „És mivel ennek a privilégiumnak másik része, amit a kamránkban hagytak, több másikkal együtt elveszett a tatárok idején, ezért félvén attól, nehogy kára származzon Ivánka comesnek ebből az elvesztésből, jogos és méltányos kérésére ezt a privilégiumot megújíttattuk. A megújulás éve pedig az Úr megtestesülésétől számított 1248. esztendő, április hava.”¹⁴ Mindez egyértelművé teszi, hogy a kanonoki testület okleveleket és egyéb értékeket őrző helyiségei, amelyek a székesegyházban vagy annak közvetlen közelében helyezkedhettek el, a rajtaütés következtében jelentős károkat szenvedtek.

Mindezt a püspöki központ területén végzett régészeti feltárások eredményei úgyszintén alátámasztják. A hétkarélyos ókeresztény temetőkápolna (*cella septichora*) környékén kialakult kora Árpád-kori településmag köré védőárkot mélyítettek. A menekülő lakosok pedig értékeiket igyekeztek elrejtteni, melyek közül egy kettévágott marhalábszárcsontba rejtett kincslet került néhány esztendeje felszínre. A csontban 50 friesachi dénárt helyezett el egykori tulajdonosa, melyet a földbe mélyített veremház legbiztonságosabbnak vélt helyére, a kemencébe rejtett. Nyilvánvalóan azzal a szándékkal tette mindezt, hogy a veszély elmúltával ismét magához vehesse tulajdonát, erre azonban már nem került sor.¹⁵

A középkori város közvetlen környékén portyázó tatár hordák az ürögi Ágoston-rendi kolostort sem kímélték, amint erről Pál püspök egy évtizedekkel későbbi okleveléből (1297) értesülünk: „mivel az ürögi Boldogságos Szűz egyház a tatárok támadása miatt leégett, három évvel a tatárok kivonulása után az akkori perjel a kolostor és a templom tetejének újjáépítése érdekében, a szerzetesek tanácsára és a sürgető szükség nyomására eladta a malmot egy bizonyos Odulman nevű, akkor Ürögben tartózkodó ácsnak”.¹⁶

A mongolok elvonulását követően immár szükségessé vált a székesegyház és a település védelmét szolgáló kővár építése, melyre a század második felében került sor.¹⁷

¹³ KOSZTA 1994. 74–75.

¹⁴ MÁRFI 1996. 31. (Tanács Erika fordítása).

¹⁵ VISY 2006. 8–9.; BODÓ 2007. 94–95.

¹⁶ MÁRFI 1996. 35.

¹⁷ FEDELES 2011. 42.

„Pécs várának ostroma alatt”

A kései Árpád-korban, IV. (Kun) László regnálása (1272–1290) idején a királyi hatalom fokozatos visszaszorulásával párhuzamosan, néhány jelentős birtokvagyonnal rendelkező, ambiciózus család, mint például a Csákok, az Abák vagy a Borsák kisebb-nagyobb, az uralkodótól független tartományokat igyekezett kialakítani. Az önálló országrészek létrejöttének kulcsa leginkább a stratégiaiailag fontos kővárak építése, illetőleg elfoglalása, gazdag városok megszerzése és kézbentartása volt, hiszen ezek biztosították a kiskirályok uralma alatt álló, egyre duzzadó birtoktömbök feletti ellenőrzést. Hatalmuk kiépítése és fenntartása természetesen elképzelhetetlen lett volna a népes familiárisereg szolgálata nélkül.¹⁸

A tatárjárást követően immár kővárral rendelkező Pécs a Dél-Dunántúl egyik legjelentősebb városaként hamarosan a Héder nembeli Kőszegi család érdeklődését is felkeltette. 1284 tavaszán a három Kőszegi fivér, Miklós nádor, Péter veszprémi püspök és ifj. Henrik, a későbbi szlavón bán ostrom alá vették a várat, az erősség azonban ellenállt a támadásnak.¹⁹ Az eseményről egy néhány esztendővel később kiállított oklevél (1291) tudósít. Ebből arról értesülünk, hogy egy bizonyos Egyed ispán Demeter bán szolgálatában a Kőszegiek oldalán részt vett a pécsi vár ostromában, ahol súlyos kő- és nyíltalátok következtében halálos sérüléseket szenvedett.²⁰ Fontos adalék, hogy a pécsi *castrum* első említése is e kútfőben található. Noha a források hallgatnak a települést ekkor ért esetleges pusztításról, mégis valószínű, hogy az ekkor még falakkal nem védett püspöki *civitast* károk érhettek.

Ezekben az években a város amúgy sem könnyű helyzetét tovább nehezítette a püspöki szék üresedése. Záh nembeli Jób halálát (1280) követően ugyanis évekig nem töltötték be a püspöki méltóságot. 1287-ben Szécsi Pál esztergomi nagyprépostot, a király udvari papját nevezte ki az esztergomi érsek a püspökség adminisztrátorává, végül 1293 tavaszán püspökké szentelték. Személye mind az udvar, mind pedig a Dunántúlon egyre jelentékenyebb területiális hatalmat kiépítő Kőszegi klán számára megfelelő volt, így Pál püspöksége alatt a Kőszegiek nem veszélyeztették a települést. Sőt miután III. András király (1290–1301) édesanyja, az erőskezű Tomasina Morosini (Duna)Szekcső várának visszafoglalását határozta el, Pál püspök személyesen vezette katonáit az erősség alá, Kőszegi Miklós pedig csapatokat küldött, így tevékeny részei voltak a sikeres vállalkozásnak.²¹ Az erősség visszafoglalásával azonban még nem zárult le teljesen az ügy, ugyanis a Szekcsőt bitorló Mizse nádor testvére, Heyze boszszúból hamarosan rajtaütött a püspök székvárosán, felperzselte (*ratione combustionis ville Quinqueecclesiensis*) és kifosztotta a települést.²²

¹⁸ ZSOLDOS 2009. 70–74.

¹⁹ FÜGEDI 1977. 62.; SZÜCS 2002. 434.

²⁰ „tum etiam pro servicio patris comitis sui comitis Egidii, qui primo patri nostro Demetrio bano, quando avi nostri in expugnatione castri Quinqueecclesiensis fuissent, videlicet Petrus episcopus, Nicolaus palatinus, Henricus banus, ibi per graves ictus lapidum et sagittarum predictus comes Egydius mortem amaram gustavit”: Hazai okmánytár. Codex diplomaticus patrius. NAGY et. al. 1876–1891. VIII. 310.

²¹ KOSZTA 2009b. 85–86.; SZÜCS 2002. 458.

²² CODEx DIPLOMATUCUS REGNI CROATIAE 1904–1934. VII. 371.; NÉMETH 1897. I. 267–268.

Pál püspök halálát (1306) követően a székeskáptalan Manfréd zágrábi prépostot választotta püspökké, azonban néhány hónapon belül ő is elhunyt. Miután a pécsi kanonokok nem jutottak egyetértésre az új főpap személyét illetően, az esztergomi érsekhez fordultak. Tamás érsek, aki a 14. század elejét meghatározó trónharcokban a nápolyi Anjou-dinasztia trónigényét támogatta, Péter tolnai főesperest és pécsi kanonokot nevezte ki, aki történetesen I. Károly (Róbert) (1301–1342) alkancellárja volt. Minthogy azonban a káptalan tagjai közül akadtak, akik nem fogadták el az érsek döntését, viszály lett úrrá a testületen. Az elégedetlenkedők a káptalan egyik legtekintélyesebb tagja, Miklós éneklőkanonok mögé sorakoztak fel. Miklós ugyanis Károly Róberttel szemben a Dunántúl nagyhatalmú urát, a már említett Kőszegi Henriket támogatta.²³ A Kőszegi fivérek és szövetségeseik a 14. század első évtizedére tulajdonképpen a teljes Dunántúlt, továbbá Észak- és Kelet-Szlavóniát is uralmuk alá hajtották. Hatalmuk így közel 20 vármegyére, 50 várra és mintegy 500 birtokra terjedt ki, s mindezeket túl a korban igen jelentős, majd 5000 fős magánhadsereget tartottak fenn.²⁴ Henrik, aki a szlavón báni, a baranyai, tolnai, somogyi és bodrogi ispáni méltóságokat viselte egyidejűleg, kihasználva a kanonokok közti megosztottságot, valamint az éneklőkanonok támogatását, csellel elfogatta Jakab pécsi várnagyot és börtönbe vetette. A kezére jutott erősséget hű familiárisára, Miklós kántorra bízta, aki az elkövetkező esztendőben társaival megszállva tartotta az erősséget, benne a püspöki palotával és a székesegyházzal, sőt a káptalan tagjait még a dombra sem engedte be. Noha Tamás érsek 1307-ben kiközösítette az egyházból Miklóst,²⁵ az ügy továbbra sem jutott nyugvópontra.

A trónharcok közepette is nagy port kavart a pécsi eset, így hamarosan az országban tevékenykedő Gentilis pápai legátus elé került, s a korunkra maradt bírósági jegyzőkönyvekből az ügy további részleteibe is bepillantást nyerhetünk.²⁶ Az egyik szemtanú, János testvér, a fehérvári Ágoston-rendi remeték perjele vallomásában – egyebek mellett – a következőket mondta (1309): „Rövid idővel Pál püspök halála után a pécsi vár várnagyát fiával együtt Henrik bán emberei elfogták azért, hogy a várnagy adja vissza és adja át a várat az említett Henrik bánnak. [...] Azt mondta, hogy látta és közvetlenül ezután, három vagy négy nappal a történetek után maga Henrik átadta a templomot és a várat Miklós kántornak. [...] amikor a teljes káptalan Henrik bán kérésére a ferenceseknél összegyűlt és összejött, maga Henrik mondta a káptalannak és a káptalan minden tagjának: »Jelöljete ki egy valakit, ő őrizze akaratom szerint az említett templomot és a várat, én adni fogok egy szakállas embert, aki majd jól fog kormányozni titeket«”.²⁷ Tamás székesegyházi kanonok elmondása (1309) alapján

²³ TIMÁR 1981. 23–24.

²⁴ KRISTÓ 2003. 135, 137.

²⁵ TIMÁR 1981. 24.; NÉMETH 1897. 269.

²⁶ PÓR 1889. 401–420.

²⁷ „Post modicum tempus post mortem episcopi Pauli quidam castellanus castri Quinqueecclesiensis fuit captus una cum filio per gentem Herrici bani ad hoc, ut ipse castellanus redderet et daret castrum dicto Herrico. [...] Dixit, quia vidit, immediate post haec tertia vel quarta die post factum idem Herricus contulit ecclesiam et castrum dicto Nicolao cantori. [...] quia coegit capitulum dictae ecclesiae ad hoc, ut tradere-tur ipsi cantori ecclesia et castrum. [...] dum esset capitulum totum in dicto loco fratrum [scilicet in loco fratrum Minorum – T. F.] coadunatum et congregatum ad instantiam dicti Herrici, idem Herricus dixit ei-dem capitulo et omnibus de ipso capitulo: Nisi mihi detis unum, qui custodiat ad voluntatem meam dictam

ismert, hogy a várnagyot Jakabnak hívták, továbbá arról is értesülünk, miszerint „a kántor hatalmában tartja a püspöki falvakat és minden püspöki jövedelmet beszéd [...] megfosztotta kanonokságától, kanonoksága összes jövedelmét beszédi és két éve beszédi [...] a préposti javadalom és az örkanonokság összes jövedelmét maga a kántor szedi be és szedte be attól az időtől fogva egészen a mai napig”.²⁸ Mások arról számoltak be, hogy szükség esetén 30–40 fegyverest bocsátott ura, Henrik bán rendelkezésére.²⁹ Miklós kántor ugyan mindent elkövetett, hogy igazát bizonyítsa, a legátus azonban 1309 augusztusában számára kedvezőtlen döntést hozott: a kántort az általa elkövetett visszaélésekért, jogtalanságokért, a püspöki javakban, valamint a káptalan-nak és a kanonokoknak okozott károkért elítélte. A káptalan tagjai felolvasták Gentilis bíboros ítéletét Miklós kántor előtt, ő azonban urához, Henrik bánhoz távozott. Miután harmadnapra sem tért vissza Pécsre, a legátus utasítása szerint ünnepélyes keretek között végrehajtották az ítéletet. Szeptember 30-án, a Szent Bertalan-temp-lomban a dominikánusok, ferencesek, ágostonosok, valamint laikusok jelenlétében a szentmise idején harangzúgás és a gyertyák kioltása mellett nyilvánosan kiközösítet-ték.³⁰ A kántor nem csupán anyagi természetű károkat okozott, ugyanis Gentilis bíbo-ros, hogy jobb belátásra bírja, az egyházmegye Dráván inneni területét egyházi átok (*interdictum*) alá vette. Ez pedig azt vonta maga után, hogy a területen nem lehetett szentmisét celebrálni, harangozni, temetést végezni, szentségeket kiszolgáltatni,³¹ amely – tekintve a középkor emberének mély vallásosságát – a hívek számára óriási megpróbáltatást jelentett. Végül a krízis 1310 nyarára oldódott meg. Péter immár át-vehette székvárosát, a renitens éneklőkanonok pedig elismerte püspökének. Miklós kántor ennek nyomán visszakapta méltóságát, s továbbra is a székeskáptalan tagja maradt.³² A szembenálló felek megbékélése révén az évekig tartó viszontagságokat követően Pécs Károly Róbert pártján maradt, ezáltal Kőszegi Henrik várost érintő törekvései végleg dugába dőltek.

A Miklós számlájára írható károkozások mellett a kortársak arról is megemlé-keztek, hogy kijavíttatta a püspöki palota tetőzetét.³³ Miklós egy fogadalmi képet is készíttetett, amely egykor a székesegyház északi mellékhajójának falát díszítette. A freskón – amely ma már csak töredékesen látható egy akvarellmásolaton – az ének-lőkanonok vörös miseruhában ábrázolt alakja látható, amint Szűz Mária és a kis Jézus,

ecclesiam et castrum, ego ponam unum barbatum, qui bene reget vos”: PóR 1889. 408–409. Fordítása: MÁRFI 1996. (Kosza László).

²⁸ „cantorem habere et tenere possessiones episcopatus, et omnes redditus episcopales percipere [...] spoliavit de canonicatu suo et omnes fructus canonice sue percepit et percipit a duo annis [...] omnes redditus praepositurales et custodiales ipse cantor percepit et percipit usque in hodiernum diem a dicto tempore”: PóR 1889. 413. Fordítása: MÁRFI 1996. 39 (Kosza László).

²⁹ PóR 1889. 403, 415.

³⁰ „in festivitate beati Michaelis archangeli, de claustris fratrum Predicatorum, Minorum et Heremitarum beati Augustini prioribus et guardiano cum aliis fratribus sibi adiunctis, in testimonium convocatis, aliisque quam pluribus laycis hominibus sexus utriusque presentibus, in ecclesia beati Bartholomei apostoli Quinqueecclesiensi hora misse, pulsata campana et extinctis candelis, eundem Nicolaum cantorem denunciavimus publice excommunicatum”: MON. VAT. I/2. 363.

³¹ MON. VAT. I/2. 364.

³² TIMÁR 1981. 37.; KOSZTA 2009b. 91.

³³ „ipse cantor fecit reparari tectum palatii episcopatus”: PóR 1889. 414.

Keresztelő Szent János és (talán) védőszentje, Szent Miklós püspök előtt térdepelve fohászkodik. A freskón betűszalagokba rendezve a donátor neve, valamint rövid imák voltak olvashatók.³⁴

„Pécs városát teljesen kirabolták”

A város Anjou-kori fejlődése a gyérszámú forrás ellenére is kitapintható. A gazdasági prosperitás mellett a település kulturális szerepe is tovább erősödött, hiszen itt nyitotta meg kapuit az ország első egyeteme (1367). Az I. (Nagy) Lajos (1342–1382) halálát követő évek eseményei azonban ismét megpróbáltatásoknak tették ki a püspöki *civitast*. A király, fiú utóda nem lévén, leányának, Máriának és jövődöbelijének, Luxemburgi Zsigmond brandenburgi őrgrófnak szánta az ország trónusát. A tervezett frigy azonban sem Mária, sem pedig édesanyja, Erzsébet anyakirályné elképzeléseivel nem találkozott, s mi több, az ország három meghatározó bárói csoportja közül kettő is ellene foglalt állást. A királynékat támogató bárói csoport vezetői idősebb Garai Miklós nádor és Alsáni Bálint pécsi püspök (1374–1408) voltak. Ők Lajos orléans-i herceghez kívánták feleségül adni a királynőt, a hatalmat pedig elsősorban az ambiciózus anyakirályné óhajtotta kezében tartani. A Horváti Pál zágrábi püspök és testvére János által vezetett, nagy támogatottsággal rendelkező liga pedig a korábban hosszú évekig a magyar királyi udvarban élő Durazzoi Károly nápolyi királyt kívánta trónra segíteni. Végül, a két udvari párt konszenzusra jutván, Zsigmond vezethette oltár elé az Anjou királynőt (1385), azonban őt ekkor még nem koronázták meg. A Horvátiak azonnal reagáltak a számukra kedvezőtlen fordulatra, és meghívták támogatottjukat a trónra. Károly az országba sietett, majd pártja segítségével még ugyanazon év decemberében meg is koronázták. II. (Kis) Károly néven alig néhány hetes regnálás adatott meg neki, ugyanis Budán merényletet követtek el ellene, majd nem sokkal később belehalt sérüléseibe. Fő támaszai, a délvidék meghatározó családjának tagjai, a Horvátiak azonnal fegyvert ragadtak, ennek következtében az országban polgárháborús helyzet alakult ki. A Horváti János bán vezette sereg a királynékat fogságba ejtette, sőt Erzsébetet a börtönben megfojtották. Az országba érkező Zsigmondot végül megkoronázták (1387), azonban hitvese kiszabadítására indított első vállalkozása kudarcba fulladt.³⁵

A Horvátiak és támogatóik megkísérelték befolyásukat kiterjeszteni a Délvidékre, közben pedig ellenfeleik területét sem kímélték. Pécs, a királynékat támogató Alsáni bíboros székhelye, megfelelő célpontnak tűnt a felbőszült délvidéki urak számára. Választásukat több körülmény is indokolhatta, melyek közül a város jelentősége mellett a Horváti Pál zágrábi püspök és Alsáni régi keletű rivalizálására utalok, de azt sem szabad szem elől tévesztenünk, hogy a település a Horvátiak és szövetségeseik birtokainak közelében helyezkedett el.³⁶ A város elleni támadásról, amelyet Horváti János és Palisnai János vránai perjel vezettek, néhány oklevél tájékoztat, ugyanis a

³⁴ SZÓNYI 1929. 474.; FEDELES 2011. 27. 81. jz.

³⁵ A korszak eseménytörténetére részletesen l. MÁLYUSZ 1984. 7–21.; FÜGEDI 1986.

³⁶ PETROVICS 2007. 288–289.

királyi kancellárián Zsigmond hívei számára a későbbi birtokadományokról kiállított diplomák némelyikében a belháborúk részleteit is feljegyezték. Egy 1387 áprilisában, a Károlyi testvérek számára kiállított királyi donációs levél narrációjában a települést ért súlyos atrocitásokról a következőket olvashatjuk: „Amikor a koronázásunkat követő időben Horváti Péter fia, János és a másik Palisnai János keresztes a szent korona és a mi nyilvánvaló hűtlenjei rossz emberekből, tudniillik úgyszintén hűtlenekből álló sereget gyűjtöttek [...] felségünk iránti gyűlölettel és megvetéssel, továbbá gyalázattal, hatalmaskodva Pécs várához és városához vonultak, Pécs városát teljesen kirabolták és felpredálták, a kolostorokat és Isten egyházait, melyekben az istentiszteletet végző, különböző habitusú, jelesül egyházi és világi személyek tartózkodtak, lerombolták és elpusztították, a mondott várat erősen körülvették és ostromolták, továbbá királyságunk nemes híveinek birtokait több helyen felégették és kirabolták, számtalan, mindkét nemhez tartozó embert elfogtak és elhurcoltak, nem csekély gyilkosságot is elkövettek.”³⁷ A *castrum*ot végül nem sikerült bevenniük, azonban a települést – amint láthattuk – módszeresen kifosztották. Nemcsak a várost, hanem a környéket is hasonlóképpen pusztították a támadók, melynek következtében Baranya és Valkó megyék Zsigmondot támogató nemesei is jelentős károkat szenvedtek el. A király és hívei ezt követően nagy lendülettel kezdtek hozzá a Horváti párt térdre kényszerítéséhez; a teljes győzelem azonban még évekbe telt.

A végső csapásra 1394-ben került sor, amikor a király személyesen vezette csapatait a hűtlenek utolsó vára, a boszniai Dobor ellen. A győzelmet követően hamarosan fogságba ejtették a lázadók vezérét is, akin – ha hihetünk a krónikásnak – kegyetlen példát statuáltak. Thuróczy János a következőképpen örökítette meg az eseményt: „Zsigmond király [...] János bánt Pécs városában – borzalmas halálnemet választva – ölette meg, ahogy a királyné dühe követelte. Először ugyanis ló farkához kötözve hurcolták körül a város utcáin, aztán tüzes fogókkal kínozták, végül négyfelé vágták, és az utókor elrettentő okulására a város kapuira függesztették tagjait, ugyanolyan kíméletlen bánásmódban részesült, amelyet ő alkalmazott másokkal szemben.”³⁸ János bán kivégzésére vélhetőleg 1395 tavaszán került sor, azonban mindmáig nem állnak rendelkezésünkre további, valamennyi kétséget eloszlató bizonyítékok, melyek alapján egyértelműen Pécsset jelölhetnénk meg az esemény helyszínéneként.³⁹

Ugyancsak figyelemre méltó a krónikás városkapukra vonatkozó megjegyzése, amely a település védelmi rendszerének egyik fontos elemére, jelesül a várost övező falakra utal. Thuróczy vélhetőleg az események leírásának dramaturgiája szempontjaitól vezérelve illesztette be felnégyelés, majd pedig a kiszögelés jelenetsorát mun-

³⁷ „cum Johannes filius Petri de Herwaty (sic!) et alter Johannes de Palisna crucifer, nostri sacre corone nostre notorii infideles aggregata sibi caterva malorum videlicet similiter infidelium, post tempus coronacionis nostre [...] ad castrum et civitatem Quinqueecclesiensem in despectum et vilipensionem ac opprobrium nostre maiestatis manu potenti venientes, ipsa civitate Quinqueecclesiensi penitus derobata et in predam posita, claustris eciam et ecclesiis Dei in quibus divinorum administratores variorum habituum videlicet persone religiose et seculares perseverassent, destructis et devastatis, castrum predictum fortiter circumvallando et obsidendo expugnare machinati extitissent, ac in plerisque locis possessiones nobilium fidelium regni nostri cremari et depredari, nonnullos homines utriusque sexus captivari et abduci, homicidia non modica perpetrari fecissent”: GÉRESI 1882. 422.

³⁸ THURÓCZY 2001. 236–237.

³⁹ PETROVICS 2007. 289–291.

kájába, hiszen a városfalak megléte esetén kevésbé lett volna valószínű a település feldúlása. A történetíró által ismert *murus*, amelynek kapuin talán személyesen is áthaladhatott néhány évtizeddel a támadás után, minden valószínűség szerint a fentebbi eseményeket követően, a 14–15. század fordulóján, Alsáni Bálint püspöksége idején épülhetett fel. Az eddig ismert első említése ugyanis 1412-ből származik (*extra muros Quinqueecclesiense*).⁴⁰

„A király [...] Pécs városát ostromolja”

A mecsekaljai település utolsó középkori pusztulása szintén a nagypolitikával áll összefüggésben. Közismert tény, hogy Mátyás király (1458–1490) politikai orientációjával, uralkodói attitűdjével egyre elégedetlenebbé váló főkancellár, Zrednai (Vitéz) János esztergomi érsek és unokaöccse, Csezmicei János pécsi püspök lázadást szervezett (1471). A szervezkedés – amelyet kevésbé körültekintően végeztek – célja, hogy Mátyással szemben a lengyel király fiát, Jagelló Kázmért ültessék a magyar trónra. A királybuktatási kísérlet azonban csúfos kudarccal végződött, Mátyás idejekorán értesült a lázadók tervéről, s rövid idő alatt felszámolta a felkelést. A köztudatban mindmáig úgy él, miszerint a Janus Pannonius néven Európa-szerte ismert humanista pécsi főpap Itália fele vette az irányt. Ennek nem mond ellent, némileg azonban árnyalja a képet, hogy valójában a királyellenes rebelliót támogató szövetséges, Laki Tuz Osvát zágrábi püspök egyházmegyéjébe sietett, s a püspök Zágráb közelében lévő erősségében, Medvevárbán hunyt el 1472 tavaszán.⁴¹

A pécsi eseményekkel kapcsolatban két forrás érdemel különös figyelmet. Peter Eschenloer a Boroszló városáról készített történeti munkájában a következőket jegyezte fel: „A pécsi püspök kifosztotta saját polgárait és templomait, majd a nagy zsákmánnyal a vend vidékre vonult, Mátyás elől titokban a zágrábi püspök egy erősségébe menekült.”⁴² A Mátyás-párti városi jegyző a prelátus menekülésének körülményeit kívánta drámai stílusesszékkel ábrázolni. Célját szinte tökéletesen megvalósította, hiszen egy, a székvárosát módszeresen kirabló főpapnál sötétebb alakot a kortársak aligha tudtak elképzelni. Az mindenesetre bizvást megkockáztatható, hogy Janus püspöki palotájából a legszükségesebb személyes tárgyait, valamint készpénzt vett magához, mielőtt Zágráb felé indult volna.

Giovanni Lorenzi, a korszak egyik ismert humanistája az athéni születésű padovai professzorhoz, Demétrios Kalkokondýleshez írott levelében egyebek mellett a következőkről értesítette a címzettet: „A pécsi püspök Pannóniából Laibach irányába me-

⁴⁰ MÁLYUSZ et al. 1951–2013. III. Nr. 2849.

⁴¹ BONFINI 1995. 777–784.; HUSZTI 1931. 281–282.; KUBINYI 2000. 23–26.; KUBINYI 2001. 71–73.; KUBINYI 2003. 7–30. 25. – Laki Thuz János proscribálásának (1481) indokai között az is szerepelt, hogy „condam Johannis episcopi ecclesie Quinqueecclesiensis participatorem Polonorum contra regiam maiestatem in regnum Hungarie intrantium in castrum suum Medwewara intromissorem et usque suum vite eiusdem fauorem et hospitorem eiusdem”: TRINGLI 1998. 315.

⁴² „Der bischoff von Fümffkirchen berowbete alle seine bürgere vnd auch seine kirchen, vnd czog mit grossen schacz in die windische lannde, heimlich vff ein festis slos des bischoffs von Agram flihende vor Mathia.” ESCHENLOER 2003. 869.

nekült, amely a császárnak Magyarországhoz közeli városa. Vannak, akik azt állítják, hogy a pécsi püspök meghalt [...] A király az érsek elfogatását követően elfoglalta Esztergomot, Pécs városát ostromolja, ami majdnem mindenki véleménye szerint nem okoz nehézséget, jóllehet megerősített, be fogja venni, hacsak Lengyelországból nem hoznak némi segítséget, de minden bizonytalan.”⁴³

A szerző meglehetősen jól informált volt, köszönhetően annak, hogy Marco Barbo bíboros pápai legátus kíséretében az események közelében, III. Frigyes császár rezidenciáján, Bécsújhelyen tartózkodott.⁴⁴ Az április 24-én kelt episztolában ugyan utalt az információk bizonytalanságára, azonban mind az esztergomi érsek elfogatásának, mind pedig a pécsi prelátnak halálának híre igazolást nyert. Miért kételkednénk tehát abban, hogy a király seregei Pécs várát valóban megostromolták?

A pécsi *castrum* királyi kézre kerítését egyértelműen alátámasztja az a körülmény, hogy Janus Pannonius bukását követően az uralkodó két kipróbált hívére, Nádasdi Ongor Jánosra és Korompai Nehéz Péterre bízta az erősséget.⁴⁵ Ők 1472. szeptember 12. és 1473. február 12. között mutathatók ki pécsi várnagyként.⁴⁶ Janus halálát követően közel másfél évig tehát királyi *castellanusok* irányították a püspökvárat. Majd az uralkodó a hozzá mindvégig lojális kincstartójára, majd szlavón bánjára, Ernuszt Jánosra ruházta a pécsi püspökség főkegyúri jogát,⁴⁷ s annak fiát, Zsigmondot nevezte ki püspökké (1473–1505).⁴⁸

Nem tudjuk, hogy az említett ostrom következtében vált-e a katedrális omladozóvá, mindenesetre Ernuszt János 1476-os testamentumában fia lelkére kötötte, hogy a székesegyházat, amely a korábbi püspökök gondatlansága következtében romos állapotba került, újíttassa fel, valamint újabb épületekkel bővítsé.⁴⁹

⁴³ „Quinqueecclesiensem ex Pannonia affugisse Laibacum versus; quae urbs est imperatoris finitima Ungarie. Sunt qui affirmant Quinqueecclesiensem obiisse [...] Rex Stridoniense (sic!) oppidum post interceptum archiepiscopum vi cepit, urbem Quinqueecclesiensem oppugnat, et ut est omnium pene opinio, haud difficulter, quamquam sit munita expugnabit, nisi ex polonia aliquid auxilii feratur, sed omnia sunt incerta.” CALCONDIA 1895. 9.

⁴⁴ http://www.treccani.it/enciclopedia/giovanni-lorenzi_%28Dizionario-Biografico%29/ (utolsó letöltés: 2016. október 30.)

⁴⁵ FEDELES 2008. 192. Az 1481-es szlavóniai közgyűlésen levelesített gonosztevők között Janus Pannonius több egykori familiárisának neve is felbukkant, akik részt vettek a lázadásban: „Ladislaua Erwenczey de Zobachthyna familiarem dicti condam Johannis episcopi Quinqueecclesiensis adtunc partem Polonorum tenentis”; „Gaspar de Heryhowcz generum Petri de Pezyedolcz eodem tempore famulum episcopi Quinqueecclesiensis ac nuncium et delatorem litterarum eiusdem domini sui in habitu monachali ad regem Polonie contra regiam maiestatem”; „Ladislaua Ewsi de Buthkafewle tempore introitus Polonorum famulum episcopi Quinqueecclesiensis existentem”; „Johannem Steffekfy de Themennycza famulum sepefati episcopi Quinqueecclesiensis tempore Polonorum”: TRINGLI 1998. 315–316.

⁴⁶ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára Diplomatikai Levéltár 100 825; Uo. Diplomatikai Fényképgyűjtemény 259 579.

⁴⁷ FEDELES 2013. 433–456.

⁴⁸ FEDELES 2009. I–XXXI.

⁴⁹ „ecclesiam eciam suam kathedralem, que plurimum per incurabilitatem episcoporum destructa est, restauret novis structuris quanto magis (poter)it”: Zala vármegye története. Oklevéltár II. Szerk. Nagy Imre, Véghelyi Dezső, Nagy Gyula. Bp., 1890. II. Nr. 320.

Epilógus

A Mátyás halálát követő zavaros időszakban az ország területe tulajdonképpen hadszínterré változott. Ernuszt Zsigmond pécsi püspök, Mátyás király természetes fia, Korvin János pártjának egyik meghatározó alakjaként politizált, a herceg csapatainak csonthegyi vereségét követően pedig döntő szerepet játszott Korvin és II. Ulászló király (1490–1516) békekötésében, majd 1490 őszén részt vett a fehérvári királykoronázáson.⁵⁰ A prelátus meglehetősen kifinomult politikai érzékkel rendelkezett, ugyanis néhány hónappal később már titkos tárgyalásokat folytatott az országba törő I. Miksa római királlyal (1486–1519).⁵¹ 1490 decemberében Bajnai Both András révén több társával, köztük öccsével és familiárisával csatlakozott Miksához, aki – apja, III. Frigyes császár támogatását is megszerezve – a tekintélyes salzburgi érsekséget ajánlotta fel számára.⁵² Az anyagi gondokkal küzdő Miksának mindenképpen szüksége lett volna a pécsi püspök pénzügyi támogatására, ez lehetett az egyik oka Salzburg felajánlásának.⁵³ Később Ernuszt igyekezett tagadni e tárgyalásokat, ami érthető is. Két, 1491 tavaszán kelt forrás azonban egyértelműen bizonyítja a főpap pártváltását. Március folyamán ugyanis Miksa főkegyúri jogára hivatkozva András pécsi kanonoknak a gotói ciszterci apátságot adományozta.⁵⁴ A nevezett személy pedig minden bizonnyal Kaproncai András kanonok, aki Ernuszt egyik vezető familiárisának számított, ő volt ugyanis a püspök szentgyörgyvári tiszttartója, s egyúttal a mezőváros plébánosa.⁵⁵ Májusban pedig Zsigmond püspökkel folytatott tárgyalásairól számolt be a római királynak Reinprecht von Reichenburg, a magyarországi hadműveletek irányítója.⁵⁶ Mindazonáltal Ernuszt Habsburg-párti elkötelezettsége köztudott lehetett, ugyanis a jól értesült bécsi orvos, Johannes Tichtel naplójába többek között ezt is feljegyezte.⁵⁷ Miksa akciója 1491 tavaszára gyakorlatilag kifulladt, így megkezdődhetett az elfoglalt terület visszahódítása. 1491 májusában Kinizsi Pál, az Alsó Részek főkapitánya, valamint Geréb Péter ajtónállómester és testvére vezetésével egy királyi sereg Hlapsityi Kishorvát János és szövetségesei ellen a Délvidékre indult. Miután a Miksa pártján lévő rebelliseket gyorsan térdre kényszerítették, erősségeiket rövid idő alatt elfoglalt

⁵⁰ KUBINYI 2008. 31–320.

⁵¹ A hadjáratra l. WIESFLECKER 1959. 26–75.; E. Kovács 1995. 35–49.

⁵² „ipse Sigismundus episcopus literis suis sigillo suo munitis et roboratis de observanda fidelitate et obedientia nobis se obligavit, et pro magnificis Johanne Ernsch germano fratre suo, Nicolao de Hederwara ac egregiis Ambrosio Thereck de Ennyng et Georgio Zerechen de Mezthegnyem promisit et nos certificavit. [...] In primis, quod archiepiscopatum nostrum Saltzpurgenssem ad dictum episcopatum Quinque Ecclesiensem, quod nunc ipse Sigismundus episcopus pacifice possidet adiungimus et annectimus conditionibus talibus.” FIRNHABER 1849. Nr. 38.

⁵³ Bonfini arról tudósít, hogy Miksa 32 000 aranyat kért Ernuszttól. BONFINI 1995. 948.; Emellett azt sem szabad figyelmen kívül hagynunk, hogy az egy évvel korábban megválasztott salzburgi érsek, valamint III. Frigyes császár és Miksa között nem volt kiegyensúlyozott a kapcsolat. Vö. KUBINYI 1991. 51.

⁵⁴ Március 9.: FIRNHABER 1849. Nr. 58.

⁵⁵ FEDELES 2005. 390 (Nr. 191.)

⁵⁶ Május 19.: Österreichisches Staatsarchiv, Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Maximiliana 1. Konv. 7. fol. 43r–v.

⁵⁷ „Adherent Maximiliano ex episcopis: Quinqueecclesiensis.” Tagebuch des Wiener Arztes Johannes Tichtel aus den Jahren 1477–1495. In: Fontes rerum Austriacarum. Erste Abteilung: Scriptorum. Bd. I. Wien 1855. 54.

ták, majd megindultak Fehérvár irányába.⁵⁸ Joggal merül fel a kérdés, hogy e hadmozdulatok érintették-e Pécsét?

Látszólag egyszerűnek tűnik a válasz, elegendő ugyanis fellapozni Óváry Lipót regeszta-kötetét, amelyben egy 1491. július 8-án kelt követjelentésnél a következőt találjuk: „Ulászló hadai bevették Pécsét, s lassankint visszahódítják a Miksa által elfoglalt helyeket.”⁵⁹ Minden bizonnyal ez téveszthette meg a város történetéről publikált legújabb monográfia szerzőjét is, aki a következőképpen rekonstruálta az eseményeket: „Ernuszt hasonlóan veszélyes helyzetbe hozta a várost, megosztva a polgárságot akkor is, amikor tárgyalásokba bocsátkozott az országra törő Miksa császárral [sic!]. A támadás kifulladásá után, hogy biztosítsa a város és a püspök hűségét, Kinizsi Pál látogatott el Pécsre, ám ez az erődemonstráció mégsem bizonyult elegendőnek, és 1491 nyarán Ulászló már kénytelen volt megostromolni a várost.”⁶⁰ Mindezen interpretációt azonban sem az eredeti forrás textusa, sem pedig az események kronológiája nem támasztja alá.

Az inkriminált szövegrész Taddeo Vimercato milánói követ Velencéből Giovanni Galeazzo Sforza hercegnek küldött levelében található, aki rendszeresen informálta urát a magyarországi eseményekről. Jelentéséből megtudjuk – egyebek mellett –, hogy egy hírnök arról tájékoztatta, miszerint a magyar király a táborból több ezres sereggel Fehérvárhoz vonult és ostromhoz készülődik. E hírt a németek is megerősítették, hozzáfűzve, hogy Ulászló *egy bizonyos kapitányát küldte Pécsre*, és lassan visszaszerzi azon területeket, amelyeket római király az elmúlt évben elfoglalt.⁶¹ A levélben tehát egyáltalán nem esik szó a dél-dunántúli város ostromáról és bevételéről.

A Kinizsi vezette sereg – amint említettem – késő tavasszal indult a déli részekre, hogy az ott garázdálkodó Miksa-párti lázadókat megfékezze. Estei Hippolit esztergomi érsek – többek között – erről az expedícióról is tájékoztatta apját június 20-án kelt levelében. Információi szerint miután a király Kassára érkezett, majd apjával, a lengyel királlyal és a magyar trónt ugyancsak megszerezni óhajtó öccsével békét kötött, egy *Rejnijs* (helyesen: Kinizsi) nevű kapitányát sereggel Horvátországba küldte bizonyos rebellis bárók ellen.⁶² Természetesen ez esetben a territórium megjelölése a Dráván túli részekre vonatkozik, ahol Hlapsityi Kishorváth János és társai birtokai feküdtek.⁶³

⁵⁸ NEUMANN-PÁLFFY 2009. 211.; NEUMANN 2010. 342–343.

⁵⁹ ÓVÁRY 1890. 160–161.

⁶⁰ ERDŐS 2014. 17.

⁶¹ „Da questo medesimo messo se ha aviso, che 'l signore re d'Hungaria è a campo ad Albaregale con molte miliara de persone sperando d'averla per obsidione. Questo medesimo se conferma per todeschi, subiungendo che 'l prefato signor re d'Hungaria ha mandato certo suo capitano a Cinquegiesie, et l'ha rehauta et cussi va dreto reaquistando le cosse perse et tolte per el signore re de Romani l'anno passato.” Archivio di Stato di Milano Sf. 377/7,8.; másolata Magyar Tudományos Akadémia Kézirattára Ms. 4936/II,54 (elérhető: <http://olaszirodalom.hu/vestigia/kereses/?l=152px&t=153px&ASMi&ASMo&BAMi&BEMo&MTA&pontosan&datum=14910708>; utolsó letöltés: 2016. szeptember 29.)

⁶² „Questo Signore Re, ritornato che' el fu da Cassovia et riportato che lo hebbe pace cum lo Serenissimo Signore Re suo patre et suo illustrissimo fratello, mandò uno barone capitano suo, chiamato Rejnijs cum alcune gente d'arme nela Croatia contro certi Baroni rebellati.” BERZEVICZY 1914. 193–194.

⁶³ A Délvidék hatalmaskodóival az 1494–1495-ös hadjárat során számolt le Ulászló. Az eseményekre l. FEDELES 2012.

Végezetül Antonio Bonfini munkáját érdemes szemügyre vennünk, ugyanis a jeles humanista történetíró részletesen tárgyalja az 1491 késő tavaszi–nyári eseményeket, s e szöveghely témánk szempontjából is perdöntő. „Kinizsi pedig, aki – mint fönt mondtuk – Magyarország alsó részein parancsnokolt, hogy a sürgős fehérvári ostromra időben érkezhessék, nagy sietve igyekezett a kiskirályokat összebékíteni, és miután Péter kalocsai érsektől szerzett vagy ezer lovast, másoktól is tehetségük szerint, jó sikerrel intézte el a dolgát. Mert Lőrinc herceg, a despota és mások engedtek az akaratának. Amikor pedig a parancsot megvető Kishorvátit (a helyzet által megkívánt) komoly készüléttel ostromolni kezdte, a támadás megindítása utáni negyedik napon Hédervári Miklóssal négyszázan kitörtek a várból, közülük kétszázat a nyomukba eredő csehek elkaptak és fogságra vetettek, a többieket Trnka két napig kergette, ezek bevették magukat a közeli elpártolt városokba. Miután szándéka szerint elintézte ezeket a dolgokat, ezen kívül néhány falut és városkát is visszaszerzett, bejárta és lecsendesítette a tartományt, majd tisztjeivel és egyáltalán nem lebecsülhető seregével Pécsre ment. Odamenetelének az volt a célja, hogy kipuhatolja Zsigmond főpap szándékát, akire az emberek komolyan gyanakodtak, hogy Miksának fogja pártját. Miután, mint föntebb elmondtuk, minden közszerepléstől visszavonult és félrehúzódott a magánéletbe, ekkor Szent György városkájában tartózkodott, mely egy természetől és mesterségesen nagyon megerősített hely a Dráva innenső partján, hogy maga és az övéi javáról gondoskodjék. Kinizsi a város alatt elterülő síkon tábort vert, néhányadmagával bebocsátást nyert a városba, és egykettőre megállapította, hogy mind a polgárság, mind a főpap megmaradt a király oldalán, a régi engedelmességen, a várost pedig, továbbá a nemcsak hadianyaggal és csapatokkal, hanem élelemmel és hadiművekkel is remekül fölszerelt várat a közhiedelemmel ellentétben az uralkodó számára őrzi. Melegen üdvözölte a főpapot és a lakosságot, megdicsérte az építményeket és az erődítményeket, aztán ötezer lovasával haladéktalanul Fehérvárra vonult, és megszállt a város másik oldalán. A király harmadnapja, július 8. kalendáján érkezett oda, ő másnap elment hozzá, és az előkelők népes gyülekezete előtt beszámolt a lenti tartományokban végzett tevékenységéről; mikor az egyes mágnások hűségére és engedelmességére fordította a szót, a pécsi püspökről olyanféle tanúságot tett, hogy nem habozott kijelenteni, hogy az egész királyságban sem találni nála okosabb, tisztességesebb, hűségesebb, állhatatosabb nagyurat; súlyosan tévednek azok, akik kételkednek a fejedelem iránti szándékában és érzületében; eme viharos és háborgó időkben a király minden főtisztviselője elhanyagolt valamit a rábízott dolgok közül, egyedül ő oltalmazta meg az övéit eszességgel és serénységgel sértetlenül az ellenség erejével és cselvetéseivel szemben, városait is, amelyek megerősítésére és megőrzésére rendkívüli gondot fordított.”⁶⁴

Mindezek alapján egyértelműen kijelenthetjük, hogy Pécs városát 1491 nyarán nem ostromolta sem II. Ulászló, sem pedig Kinizsi Pál. A települést sújtó következő rajtaütésre a mohácsi katalklizmát követően került sor.

⁶⁴ BONFINI 1995. 957.

Irodalomjegyzék

- B. SZABÓ 2009
BERNOULLI 1875
BERZEVICZY 1914
BODÓ 2007
BONFINI 1995
BOROS 2006
BUZÁS 2009
CALCONDILA 1895
CODEx DIPLOMATICUS
REGNI CROATIAE
1904–1934
E. KOVÁCS 1995
ERDŐS 2014
ESCHENLOER 2003
FEDELES 2005
FEDELES 2008
FEDELES 2009
FEDELES 2011
FEDELES 2012
FEDELES 2013
- B. Szabó János: A tatárjárás. A mongol hódítás és Magyarország. Bp., 2007.
Basler Chroniken. Herausgegeben von der Historischen und Antiquarischen Gesellschaft in Basel. Bd. V. Bearbeitet von August Bernoulli. Leipzig, 1875. 57.
Aragoniai Beatrix magyar királyné életére vonatkozó okiratok. Közli: Berzeviczy Albert. Bp., 1914.
Bodó Balázs: 13. századi éremlelet Pécs központjából. In: Ritoók Ágnes–Garam Éva (szerk.): A tatárjárás (1241–1242). Katalógus. Bp., 2007.
Bonfini, Antonio: A magyar történelem tizedei. Ford. Kulcsár Péter. Bp. 1995.
Boros László: Hol temették el Péter királyt? *Pécsi Szemle*, 9. (2006): 3. 19–20.
Buzás Gergely: Az egyházmegye építészeti emlékei. In: Fedeles Tamás–Sarbak Gábor–Sümei József (szerk.): A Pécsi Egyházmegye története I. A középkor évszázadai (1009–1543). Pécs, 2009.
Una lettera di Giovanni Lorenzi al celebre Umanista, trascritta ed annotata: Demetrio Calcondila. Venezia, 1895. 9. (http://www.treccani.it/enciclopedia/giovanni-lorenzi_%28Dizionario-Biografico%29/; utolsó letöltés: 2016. 10. 30.)
Codex Diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae. I–XV. Ured. T. Smičiklas, Zagreb, 1904–1934.
E. Kovács Péter: Miksa magyarországi hadjárata. *Történelmi Szemle*, 37. (1995): 1. 35–49.
Erdős Zoltán: „Hat Nap látszik az égen. Pécs és a pécsiek története 1526-tól 1543-ig. Bp., 2014.
Eschenloer, Peter: Geschichte der Stadt Breslau. Hg. v. Roth, Gunhild. 2 Teilbd. (Quellen und Darstellungen zur schlesischen Geschichte 29.) Münster, 2003.
Fedeles Tamás: A pécsi székeskáptalan személyi összetétele a késő középkorban (1354–1526). (Tanulmányok Pécs történetéből 17.) Pécs, 2005.
Fedeles, Tamás: Eine Bishofsresidenz in Südungarn im Mittelalter. Die Burg zu Fünfkirchen (Pécs). *Quaestiones Medii Aevi Novae* 13. (2008): 179–217.
Fedeles Tamás: Ernuszt Zsigmond pécsi püspök (1473–1505). Pályavázlat. In: Fedeles Tamás–Török József–Pohánka Éva: *Missale secundum morem Alme Ecclesie Quinqueecclesiensis. Venetiis*, 1499. Faksimile kiadás kísérő tanulmányai. [Szekszárd], 2009. I–XXXI.
Fedeles Tamás: „Eztán Pécs tűnik szemünkbe”. A város középkori históriája (1009–1526). Pécs, 2011.
Fedeles Tamás: A király és a lázadó herceg. Az Újlaki Lőrinc és szövetségesei elleni királyi hadjárat (1494–1495). (Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 27.) Szeged, 2012.
Fedeles Tamás: Ördögi sugallattól vezérelve. Egy 15. századi gyilkosság nyomában. *Századok*, 147. (2013): 2. 433–456.

- FEDELES 2013 Fedeles Tamás: Pécs középkori helyrajza. In: Pécs város topográfiája a kezdetektől a 20. század elejéig. Szerk. Uő. (Pécsi Mozaik 3.) Pécs, 2013. 67–97.
- FIRNHABER 1849 Firnhaber, Friedrich: Beiträge zur Geschichte Ungerns unter der Regierung der Könige Wladislaus II. und Ludwig II. 1490–1526. Archiv für Kunde österreichischer Geschichtsquellen III. (1849)
- FOQUET 2003 Fouquet, Gerhard: Das Erdbeben in Basel 1356 – für eine Kulturgeschichte der Katastrophen. Basler Zeitschrift für Geschichte und Altertumskunde, 103. (2003) 31–49.
- FOQUET–ZEILINGER 2011 Fouquet, Gerhard – Zeilinger, Gabriel: Katastrophen im Spätmittelalter. Darmstadt/Mainz, 2011.
- FÜGEDI 1977 Fügedi Erik: Vár és társadalom a 13–14. századi Magyarországon. (Értekezések a Történeti Tudományok Köréből 82.) Bp., 1977.
- FÜGEDI 1986 Fügedi Erik: „Könyörülj, bánom, könyörülj...” Bp., 1986.
- GÉRESI 1882 A nagy-károlyi gróf Károlyi család oklevéltára. Géresi Kálmán (szerk.). I. Bp., 1882.
- HUSZTI 1931 Huszti József: Janus Pannonius. Pécs, 1931
- KÉPES KRÓNIKA 2004 Képes Krónika. Ford. Bollók János, jegyzetek: Szovák Kornél, Veszprémy László. (Millenniumi Magyar Történelem, Források) Bp., 2004.
- KOSZTA 1994 Koszta László: Egy francia származású főpap Magyarországon. Bertalan pécsi püspök (1219–1251). *Aetas*, 9. (1994): 1. 64–88.
- KOSZTA 2009a Koszta László: Válság és megerősödés 1038–1196. (Magyarország története 3.) [Bp.] 2009.
- KOSZTA 2009b Koszta László: A 14. század közepéig. In: Fedeles Tamás–Sárback Gábor–Sümegi József (szerk.): A Pécsi Egyházmegye története I. A középkor évszázadai (1009–1543). Pécs, 2009. 57–107.
- KRISTÓ 1999 Az államalapítás korának írott forrásai. Szerk. Kristó Gyula. (Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 15.) Szeged, 1999.
- KRISTÓ 2003 Kristó Gyula: Tájszemlélet és térszervezés a középkori Magyarországon. Szeged, 2003.
- KRISTÓ 2009 Kristó Gyula: A Kárpát-medence és a magyarság régmúltja (1301-ig). (Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 3.) Szeged, 1994².
- KUBINYI 1991 Kubinyi András: Két sorsdöntő esztendő (1490–1491). *Történelmi Szemle*, 33. (1991): 3. 1–54.
- KUBINYI 2000 Kubinyi András: Vitéz János és Janus Pannonius politikája Mátyás uralkodása idején. In: Bartók István–Jankovits László–Kecskeméti Gábor (szerk.): Humanista műveltség Pannóniában. Pécs, 2000. 7–26.
- KUBINYI 2001 Kubinyi András: Mátyás király. Bp., 2001.
- KUBINYI 2003 Kubinyi András: Vitéz János: a jó humanista és a rossz politikus. In: A magyar történelem vitatott személyiségei 2. Bp., 2003. 7–30.
- MÁLYUSZ 1984 Mályusz Elemér: Zsigmond király uralma Magyarországon. Bp., 1984.
- MÁLYUSZ et. al. 1951–2013 Zsigmond-kori oklevéltár I–XII. Mályusz Elemér–Borsa Iván–C. Tóth Norbert–Neumann Tibor–Lakatos Bálint (szerk.) (A Magyar Országos Levéltár kiadványai. II: Forráskiadványok 1, 3–4, 22, 25, 27, 32, 37, 39, 41, 43, 49, 52), Bp., 1951–2013. III. Nr. 2849.
- MÁRFI 1996 Pécs ezer éve. Szemelvények és források a város történetéből (1009–1962). Történelmi olvasókönyv. Főszerk. Márfi Attila. Pécs, 1996.
- MON. VAT. 2000 Monumenta Vaticana Historiam Regni Hungariae Illustrantia. Vatikáni magyar okirattár. I/1–6. II/1–3. Bp., 1881–1909. [reprint: 2000]
- NAGY et al 1890 Zala vármegye története. Oklevéltár II. Nagy Imre, Véghelyi Dezső, Nagy Gyula (szerk.). Bp., 1890. II.

- NAGY et al. 1876–1891 Hazai okmánytár. Codex diplomaticus patrius. Kiadják: Nagy Imre, Paúr Iván, Ráth Károly és Véghely Dezső, I–V. Győr, 1865–1873. Ipolyi Arnold, Nagy Imre és Véghely Dezső, VI–VIII. Bp., 1876–1891.
- NÉMETH 1897 *Németh Béla*: Baranya Szent-Istvántól a jelenkorig. In: Várady Ferenc (szerk.): Baranya múltja és jelene. I–II. Pécs, 1897. 211–730.
- NEUMANN 2008 Neumann Tibor: II. Ulászló koronázása és első rendeletei. *Századok*, 142. (2008) 316–320.
- NEUMANN 2010 Neumann Tibor: Békekötés Pozsonyban – Országgyűlés Budán. A Jagelló–Habsburg kapcsolatok egy fejezete (1490–1492) I. *Századok*, 144. (2010): 315–337.
- NEUMANN–PÁLFFY 2009 Neumann Tibor–Pálffy Géza: Főkapitányi és főhadparancsnoki adományok a 15–16. századi Magyarországon. *Levéltári Közlemények*, 80. (2009): 209–254.
- ÓVÁRY 1890 Óváry Lipót: A Magyar Tudományos Akadémia Történelmi Bizottságának oklevél-másolatai. I. Bp., 1890.
- PETROVICS 2007 Petrovics István: A Horváti-lázadás és Pécs. A pécsi egyházmegye vonzásában. In: Fedeles Tamás–Horváth István–Kiss Gergely. Tanulmányok Timár György tiszteletére. (METEM Könyvek 63.) Bp., 2007. 285–291.
- PÓR 1889 Pór Antal: Viszály a pécsi káptalanban. *Történelmi Tár*, 12. (1889): 401–420.
- ROGERIUS 2001 Rogerius mester: Siralmas ének. In: THURÓCZY 2001. 401–465.
- ROHR 2011 Rohr, Christian: Extreme Naturereignisse im Ostalpenraum. Naturerfahrung im Spätmittelalter und am Beginn der Neuzeit. (Umwelthistorische Forschungen 4.) Köln, 2007.
- SZÁNTÓ 2005 Szántó Richárd: Természeti katasztrófa és éhínség 1315–1317-ben. *Világtörténet*, 27. (2005) 50–64.
- SZÓNYI 1929 Szónyi Ottó: A pécsi székesegyház. *Magyar Művészet*, 5. (1929): 451–507.
- SZÜCS 2002 Szűcs Jenő: Az utolsó Árpádok. (Osiris Millenniumi Magyar Történelem, Historikusok) Bp., 2002.
- TAGEBUCH Tagebuch des Wiener Arztes Johannes Tichtel aus den Jahren 1477–1495. In: *Fontes rerum Austriacarum. Erste Abteilung: Scriptores*. Bd. I. Wien 1855. 1–66.
- TIMÁR 1981 Timár György: Pécs egyházi társadalma Károly Róbert korában. Baranyai Helytörténetírás. 1981. 13–56.
- TRINGLI 1998 Tringli István: Az 1481. évi szlavóniai közgyűlés. In: Csukovits Enikő (szerk.): Tanulmányok Borsa Iván tiszteletére. Bp., 1998. 291–318.
- THURÓCZY 2001 Thuróczy János: A magyarok krónikája – Rogerius mester: Siralmas ének. Ford. Bellus Ibolya, Kristó Gyula, Horváth János, jegyz. Kristó Gyula, Zsoldos Attila, utószó: Kristó Gyula. (Millenniumi Magyar Történelem, Források) Bp., 2001.
- VISY 2006 Visy Zsolt: Cella Septichora. Előzetes beszámoló a Szent István téren, az ókeresztény temető területén folytatott régészeti kutatásokról. *Pécsi Szemle*, 9. (2006): 3. 3–13.
- WIESFLECKER 1959 Wiesflecker, Hermann: Das erste Ungarnunternehmen Maximilians I. und der Preßburger Vertrag (1490/91). *Südost-Forschungen* 18. (1959) 26–75.
- ZSOLDOS 2009 Zsoldos Attila: Nagy uralkodók és kiskirályok a 13. században. (Magyarország Története 4.) [Bp.] 2009.